

Фольклористика

УДК 398.23:378.091.8(045)

Голубієвська Д. О.

аспірантка

кафедри української літератури та компаративістики

навчально-наукового інституту

української філології та соціальних комунікацій

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ОПОЗИЦІЯ «СТУДЕНТ – ВИКЛАДАЧ»

У СУЧАСНОМУ АНЕКДОТІ

Розвідка присвячена окресленню загальних рис опозиції між студентом і викладачем у фольклорі та аналізу її сюжетної реалізації в класичному фольклорному жанрі – студентському анекдоті.

Авторка статті вважає вербальний фольклор студентської спільноти невід'ємною частиною загальнонаціональної усної народної творчості, наголошує на його важливій ролі в культурному просторі та тісному зв'язку з масовою культурою.

Дослідниця бере за основу комплексний підхід до вивчення фольклору субкультур. Комплексність передбачає погляд на цей феномен як на багатоаспектне явище, яке не доцільно досліджувати лише в філологічному аспекті. Оскільки фольклор, зокрема вербальний, відображає світогляд субкультури, то в процесі творення текстів яскраво виявляються стереотипи, які, в свою чергу, реалізуються у формі конфлікту. Авторкою розглядається одне з базових протиставлень в студентському фольклорі – опозиція «студент – викладач».

У статті окреслено найхарактерніші риси анекдоту, продемонстровано особливості та розвиток базового конфлікту

студентської субкультури, проаналізовано сюжети цього жанру та образи учасників конфліктної ситуації. Виокремлено основні жанрові риси, притаманні анекдотам із досліджуваною опозицією. Вказано на зображення анекдотичної реальності в іронічному та саркастичному ключі, інтертекстуальність, білінгвізм та ін. Опозиція «студент – викладач» в досліджуваних анекдотах реалізується через діалог його учасників. Студент в анекдоті намагається уникнути тиску викладача, перехитрити його. Причина полягає в наступному: той, хто навчає, схиляє його до поведінки, яка суперечить правилу академічної свободи (що є одним із найважливіших правил для студентської субкультури).

Відзначається синонімічний ряд іменувань учасників конфлікту «студент – викладач» – «препод», «професор», «староста» та ін. Названі функції анекдоту – суб'єктна, розважальна, ціннісно-орієнтаційна, комунікативна. Зроблено висновок щодо продуктивності конфлікту для творення сюжету в анекдоті. Відзначено актуальність вивчення цього явища з метою виходу на подальші міждисциплінарні дослідження фольклору студентської субкультури.

Матеріалом для дослідження стали тексти, зібрані авторкою та студентами ЧНУ ім. Богдана Хмельницького під час навчальної практики в 2020 н. р.

Ключові слова: анекдот, викладач, конфлікт, опозиція, студент.

Holubiiavska D. O.

“STUDENT – TEACHER” OPPOSITION IN MODERN ANECDOTE

The investigation is devoted to outlining the general features of the opposition between student and teacher in folklore and analysis of its plot implementation in the classical folklore genre - student anecdote.

The author of the article considers the verbal folklore of the student community to be an integral part of the national oral folklore, emphasizing its important role in the cultural space and close connection with mass culture.

The researcher takes as a basis a comprehensive approach to the study of subculture folklore. This comprehensive approach implies a view of this phenomenon as a multifaceted one, which should not be studied only in the philological aspect. Since folklore, in particular verbal, reflects the worldview of the subculture, the process of creating texts reveals stereotypes, which, in turn, are realized in the form of conflict. The author considers one of the basic oppositions in student folklore - the opposition "student - teacher".

The article outlines the most characteristic features of the anecdote, demonstrates the features and development of the basic conflict of the student subculture, analyzes the plots of this genre and the images of the participants in the conflict situation. The main genre features are singled out. The image of anecdotal reality in an ironic and sarcastic key, intertextuality, bilingualism, etc. are pointed out. The opposition "student - teacher" in the studied anecdotes is realized through the dialogue of its participants. The student in the anecdote tries to avoid the pressure of the teacher; to outwit him. The reason is this: the one who teaches inclines him to behavior that contradicts the rule of academic freedom (which is one of the most important rules for the student subculture).

There is a synonymous number of names of participants in the conflict "student - teacher" - "teacher" ("prapod" in Ukrainian), "professor", "elder" and others. The functions of the anecdote are subjective, entertaining, value-oriented, communicative. The conclusion is made: the conflict possesses productivity in creating a plot in the anecdote. The urgency of studying this phenomenon in order to enter further interdisciplinary studies of the folklore of the student subculture is noted there.

The texts were collected by the author and students of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy during their internship in 2020 p. and became the material for the study.

Key words: anecdote, conflict, teacher, opposition, student.

Фольклор студентської субкультури займає важливе місце в сучасному культурному просторі. Актуальним є вивчення вербального фольклору

студентства, адже він становить невід'ємну частину загальнонаціональної усної народної творчості та розвивається у тісному зв'язку із масовою культурою. В українській та зарубіжній фольклористиці існує ряд досліджень сучасної студентської творчості в контексті традиційного фольклору та традицій сучасних субкультур, перехідних обрядів міської культури, міфології міського простору, зокрема цим питанням займались Т. Іванова [1], Р. Ковалюк [2], М. Красіков [3], К. Шумов [4], Т. Щепанська [5] та ін. Дослідженню словесних жанрів студентського фольклору присвячені розвідки Н. Лисюк [6], І. Райкової [7], О. Харчишин [8] та ін. Попри наявні дослідження окремих жанрів, в українській фольклористиці наразі недостатньо висвітлене питання студентського анекдоту. Крім того, проблема системного вивчення конфліктів, що стають основою для розвитку сюжету цього жанру, на сучасному етапі побутування залишається відкритою.

Мета нашої статті: розглянути типову для студентської субкультури опозицію «студент-викладач» та проаналізувати варіативність сюжетної реалізації цієї опозиції у вигляді конфлікту в студентських анекдотах на основі матеріалів, зібраних авторкою статті та студентами-практикантами Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького в 2020 р. [9], окреслити основні функції анекдоту з розглянутою опозицією.

Як справедливо стверджує О. Івановська, фольклор є функціональною системою суб'єктності його носіїв [10, с. 18]. На нашу думку, комплексне дослідження феномену фольклору субкультур неможливе без розуміння цього явища в контексті відображення ним світоглядних систем соціокультурних груп. Так, доцільним вважаємо виявлення в фольклорі характерних для субкультури стереотипів, що є виявом соціосуб'єктності. Стереотипність мислення спричиняє появу базових опозицій та конфліктів у світогляді учасників субкультури, а також в їхньому фольклорі. Протиставлення «тих, хто навчає, та тих, хто навчається» визначає самотність культури студентів [11, с. 33]. Природно, що у словесному фольклорі цієї субкультури опозиція «студент – викладач» стає однією з базових.

Сьогодні у вербальній студентській творчості вагоме місце займає анекдот. Як один із найбільш рухливих жанрів фольклору, наразі він не втрачає своєї популярності. Лаконічність, варіативність, викривальний і в той же час розважальний характер – самі ці риси сприяють продуктивності та поширеності анекдоту. Невід’ємним його елементом є жартівлива імітація реальності. У досліджуваному студентському жанрі їй притаманний яскраво гротескний стиль. Загалом для анекдотів характерне використання гіперболи, антитези, карикатурності та алогізм. Такі стилістичні фігури часто застосовуються в студентських анекдотах на тлі чітко окресленої опозиції «студент – викладач». Спираючись на розуміння протиріччя у фольклорі, яке висловлює дослідниця Н. Ярмоленко, розглядаємо це поняття як «ядро, що дає основу для розвитку сюжету» [12, с. 366]. Зважаючи на це, вбачаємо за доцільне розглядати в студентському анекдоті названий конфлікт як основоположний рушій сюжету.

Як було сказано раніше, соціальний конфлікт студента і викладача є базовим для вербального фольклору студентства, а в сучасних анекдотах стає одним із найпопулярніших. Варто зазначити, що в творчості студентства персонаж «викладач» має декілька іменувань, які можуть змінюватись залежно від контексту. Загальна модель образу викладача як суб’єкта конфлікту як «професор», «лектор», «екзаменатор», «препод», «декан» або використання власного чи вигаданого прізвища/імені та по батькові викладача найчастіше розуміння цього образу не змінює. У варіантах текстів такі синонімічні назви можуть ставати взаємозамінними. Що ж до іменування опозиційного суб’єкта, студента, то воно найчастіше не замінюється синонімами. Проте, в текстах залежно від сюжету існують його варіанти «студентка» (гендерне забарвлення загального образу), «староста» (виокремлення представника студентської групи, соціальне маркування), «вступник» (або «першокурсник», «другокурсник» і т. д., тобто акцентування уваги на віковому складникові образу).

Беручи до уваги стереотипні уявлення студентів, відзначаємо: у картині світу студента викладач асоціюється не з провідником у світ знань, а із супротивником. Саме він повсякчас намагається змусити до навчання, перевірити знання, оцінити результати, в той час як для субкультури студентства характерним є прославляння свобод. Ще з епохи Середньовіччя традиційним для учня був внутрішній конфлікт «свобода – примус вчитися», і на основі такого конфлікту інтересів і виникло протиставлення студента викладачу. Надзвичайно продуктивним для зображення цієї суб'єктної опозиції стає анекдот. Це пов'язано з характерною діалогічною формою жанру. Так, прямий конфлікт в типових обставинах демонструється через діалог учасників. В анекдотах будь-які питання від екзаменатора на іспиті сприймаються студентом гіпертрофовано-вороже: *«Приходить викладач перед іспитом в аудиторію, запитує в студентів: "Який предмет здаємо? Якого кольору підручник? Як мене звати?". З останніх парт: "Ото валить!"»* [13]; *«Студент із викладачем на іспиті. Викладач: – Ну, знаєш? Студент: – Знаю. – Що знаєш? – Предмет знаю! – Який предмет? – Який здаю! – А який здаєш? – Ну, це ви вже чіпляєтеся!»* [14]. Анекдотичний студент зазвичай не може похвалитися знаннями, і навіть намагається хизуватись цим [6, с. 320]. У тексті анекдоту він тяжіє до академічної свободи, що завжди було характерною тенденцією для цієї молодіжної субкультури.

В анекдоті викладач часто виявляє своє глумливе ставлення до студента, з особливою сатиричною силою висміює його розумові здібності: *«Викладач: - Якщо я вам проставлю цей залік, ви, врешті-решт, отримаєте дипломи і станете інженерами. Якщо не поставлю - ви всі підете в армію і будете мене захищати. Навіть не знаю, що гірше...»* [15]. Крім того, конфліктність викладача подекуди набуває відтінку напівжартівливої погрози-попередження: *«Екзамен. Викладач до студента: – Знаєш хоч щось по білету? – Ні... – А закон Ома? – Ні... – Тоді бери аркуш, ручку, і малюй потяг. З вікнами, колесами, дротами, з людьми всередині... Намалював? – Так. – Бачиш цього чоловічка всередині вагону? – Ну?... – Це ти в армію*

їдеш» [16]. Користуючись своїм панівним соціальним становищем, викладач в анекдоті натякає, що спосіб життя студента може спровокувати позбавлення його теперішнього статусу. Так, бачимо вказівку на відрахування із вищого навчального закладу та можливий призов до армії, і варто відзначити застарілість методів викладача, якими він оперує в спілкуванні зі студентом. Перспектива потрапити до армії через відрахування з університету/інституту в студентській субкультурі сприймається відверто негативно, і це пояснюється недостатністю стимулу служити в армії за низьку платню, і може свідчити також про відсутність у студентської молоді патріотичної позиції.

Окрім старих методів впливу, відзначаємо також негнучкість психології викладацьких кадрів в анекдотичному конфлікті. Відверто насміхаючись, викладач знову і знову провокує студента на гостру відповідь: *«Студент (С) в їдальні підсаджується поїсти поруч з викладачем (В). В: – Ти куди сів? Гусак свині не товариш! (С): – Ну тоді я полетів. Викладач, скривившись, думає: «Ну, нічого, гад, я тебе на іспиті завалю!» Настав іспит: студент здає на 5. В.: – А ось тобі питання на засипку: ти йдеши і бачиши 2 мішка – один з золотом, інший з умом. Який візьмеш? С.: – Звичайно з золотом! В.: – А я б з розумом взяв! С.: – Ну, кому чого не вистачає !!! В. сказився, написав в заліковці: «Козел!» С. йде, а через кілька хвилин повертається: – Ви розписатись-розписалися, а оцінку не поставили!»* [17]. Студентському анекдоту притаманна інтертекстуальність, одним із яскравих прикладів є вище наведений текст, в якому наявна включена в репліку викладача приказка «гусак свині не товариш», а також казкова мотивація вибору між золотом та розумом, яка обігрується в жартівливому ключі. Модель образу студента в анекдоті уподібнюється до трикстера – він хитрий, кмітливий і повний вигадливих витівок, які допомагають йому протистояти супернику в конфлікті.

Анекдот із досліджуваною опозицією завжди підкреслює ілюзорність переваги викладача над студентом за соціальним статусом. Той, хто

навчається, в анекдотичній фольклорній реальності має можливість дати відсіч тому, хто навчає, а часом і обвести навколо пальця свого опонента: «— Я поставлю тобі залік, якщо ти даси мені відповідь на одне запитання : де знаходиться Житомир? – Там. – Де там? – А це вже друге запитання» [18]; «Приходить студент на іспит, вивчивши один білет - 34-й. Витягує білет, кривиться і каже: «О ні, тільки не цей», і кладе назад в стопку. Викладач: «Ее ні, відповідатимеш на цей, що витяг першим. Який це був білет?». Студент: «34-й». Викладач дає йому 34-й білет» [19]. Студент постає в конфліктній ситуації іронічним та кмітливим, і саме ці риси допомагають йому стати переможцем у словесній перепалці з викладачем. Трапляється, що в анекдоті студент за сприятливих обставин займає вигідну позицію: «Першокурсник Микола випадково застав свого декана в обіймах завідувача кафедри і вже до вечора закінчив магістратуру» [20] (викладач в зображуваній реальності постає як переможений через свою слабкість – він виявляє людські почуття поза безпосереднім конфліктом зі студентом і програє); «На залікові з філософії студент довів викладачу, що ніяких лекцій не було, та й узагалі — науки такої не існує» [21] (студент використовує метод боротьби супротивника проти нього самого, в цьому випадку науку філософію, і знову ж таки перемагає).

В опозиційних стосунках яскраво виявляється характер студента: простежуються риси образу пікаро із середньовічних романів, якому властивий авантюризм, бажання уникати праці, і в той же час – вірність самому собі та вміння розпізнавати неправду. Студент-крутій займає активну позицію, завжди виборює для себе залік або кращий бал. В анекдоті він не цурається жодних методів, щоб здобути необхідну оцінку. «Зброєю» в конфлікті для студента стає демонстрація симпатії викладачу: улесливі слова («Звонили з раю і сказали, що в них втік найпрекрасніший з анголів, але я вас не здав. Поставте трієчку!» [22]), дії, спрямовані на зближення з викладачем («Рівень підготовки до іспитів: ставлю лайки викладачам» [23]). Важливо, що такі методи не є для студента способом вирішення конфлікту, а є лише

засобами для досягнення своїх цілей в межах правила академічної свободи. Принагідно відмітити, що в таких анекдотах немає діалогів, а наявна лише речення, висловлена від імені студента, що висловлює його побажання та наміри. Так, конфлікт зберігається в основі анекдоту, проте має приховане вираження. Популярною темою в анекдотичній реальності стає підкуп викладача студентом. У такій ситуації студент-трикстер найчастіше отримує бажане, а поведінка викладача засуджується. Зображення його образу в негативному ключі набуває гострого соціо-правового контексту: « – Ви староста? Давайте заліковки тих, хто сьогодні здав. – Ось. – Нагадайте, який курс? - По курсу НБУ, як і домовлялися» [24]; «– Студент вирішив підкупити препода: перед перевіркою він засунув у зошит 500 гривень і написав записку: «100 гривень = 1 бал». Після перевірки студент відкриває зошит, бачить 300 гривень і записку: «Здача»» [25]. У низці таких анекдотів конфлікт відбувається між умовно рівними сторонами, адже «препод» також набуває рис хитруна-трикстера: «Студент: сдам – нап'юсь, не сдам – нап'юсь. Взяв бутылку и потопал на экзамен. Пришёл, а билет брать не может - бутылка мешает. Взял и поставил бутылку на стол. Препод: – 4. – Как? – Был бы огурчик, было бы "5"» [26]. В межах студентської фольклорної практики цей та низка інших фольклорних зразків були зафіксовані як українською, так і російською мовою [9], що дає змогу стверджувати: студентському анекдоту властива білінгвальність. Це пов'язано з тим, що в побуті сучасного українського студента досі співіснують обидві мови, хоча розвиток російськомовної фольклорної творчості не простежується.

Варто відзначити, що на сучасному етапі модель образу викладача не завжди змальовується лише в негативному ключі. В анекдотичній реальності викладач може поступитися студенту, піти на зустріч та проявити розуміння: «На экзамені студент бере один билет – не знає. Бере другой – теж. Третий – також не знає. Витягує четвертий, п'ятий... Професор бере залікову, ставить йому "3". Інші студенти здивовано: – За що?! – Як за що, – відповідає викладач, – якщо щось шукає, значить щось знає» [27]; « –

Припиніть передавати записки! Адже це істит! – Пробачте, професор, ми в преферанс граємо... – А, ну тоді вибачте...» [28]; «Чекаємо викладача, він запізнюється. Пишу йому смс "парі не буде" і забуваю в кінці дописати знак питання, через хвилину приходять "ок"» [29] (у розв'язці анекдоту студент бере гору над викладачем в одній «битві», але базовий конфлікт триває). Ствердження, що викладачі зображуються в студентському анекдоті як «репресивна сила», є досить справедливим [6, с. 320], проте сьогодні в середовищі побутують і такі тексти, де простежуємо послаблення відверто негативного ставлення з боку викладача. Динаміка студентського анекдоту є наслідком демократизації процесу навчання, заохочення викладачами до самостійного й креативного мислення, стимулювання студентів до пошуку потрібних знань та рішень. У розв'язці анекдоту студент бере гору над викладачем в одній «битві», але базовий конфлікт триває.

Що ж до функціонального аспекту анекдоту, побудованого на основі конфліктного протиставлення студента та викладача, впевнено відзначаємо: він є не тільки засобом самовираження суб'єктності в субкультурі. Цей вербальний жанр передбачає наявність сміху, що постає дієвим психологічним засобом захисту. Анекдот із опозицією «студент-викладач» є носієм норм та цінностей субкультури і виступає засобом групової комунікації. Так, творення та поширення таких текстів допомагає студентам пережити екстремальні ситуації навчального процесу, регулювати відносини із викладачами, а також передавати накопичений попередниками досвід. Це дає підстави говорити про наявність суб'єктно-функціонального призначення анекдоту, який базується на опозиції студента та викладача. Серед функцій такого анекдоту: безпосередньо суб'єктна (полягає у вираженні свого «я» як учасника субкультури), розважальна (забезпечує емоційне задоволення та розслаблення в кризових ситуаціях), ціннісно-орієнтаційна (зумовлена наявністю ціннісних орієнтирів, які стають підґрунтям для створення фольклорних текстів) та комунікативна (реалізована в тексті анекдоту у

вигляді знань та досвіду, що транслюються від попередників наступному поколінню субкультури).

Отже, нами було розглянуто типову для студентської субкультури опозицію «студент-викладач», проаналізовано варіативність сюжетної реалізації цієї опозиції в анекдотах, зібраних авторкою та студентами-філологами Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького.

Висновки. Опозиція «студент – викладач» є продуктивним рушієм сюжету студентського анекдоту. Це великою мірою пов'язано з тим, що зображення конфлікту відбувається через діалог учасників. Іменування сторін конфлікту має синонімічні ряди: часто це «препод», «професор», а «студент» в цих анекдотах лише зрідка заміщується на «староста», переважно назва лишається незмінною.

Викладач в анекдоті змушує студента до поведінки, що суперечить правилу академічної свободи, тому студент з рисами пікаро постійно ухиляється від тиску і вбачає у ньому супротивника. Це сприяє появі в діалозі взаємного саркастичного висміювання: викладач, перебуваючи у вищому соціальному статусі, дозволяє собі глумливі висловлювання у бік студента, тоді як студент-трикстер в жартівливій реальності має можливість відповідати опоненту на рівних, і часто – перемагає в анекдотичній конфліктній ситуації.

Розглянувши реалізацію опозиції «студент – викладач» в жанрі, робимо висновок про основні функції такого анекдоту, а саме: суб'єктна, розважальна, ціннісно-орієнтаційна та комунікативна.

Простежено динаміку студентського анекдоту, що є блискавичною реакцією на події в соціумі: так, демократизм у навчанні сприяє послабленню протистояння всередині розглянутого конфлікту та підсиленню інтересу до знань з боку студентів загалом.

Аналізуючи отримані результати, можемо стверджувати: конфлікт між студентом та викладачем в студентському анекдоті є ядром, що дає основу

розвитку сюжету. Така опозиція існувала в субкультурі з моменту її зародження, існує сьогодні і можна з впевненістю прогнозувати її існування в майбутньому, адже суб'єкти цієї опозиційної моделі грають ключову роль в субкультурі. Так, передбачається, що конфлікт «студент – викладач» буде продукувати нові тексти в жанрі анекдот, забезпечуючи тяглість традиції (творення тематичного блоку «анекдоти про іспити», «анекдоти про викладачів» і т. д.).

Збір корпусу текстів студентського анекдоту та подальше їх вивчення на основі конфліктів дозволить простежити динаміку розвитку цього пласту в сучасному українському фольклорі, виявити механізми творення анекдотичних сюжетів на основі опозицій, поглибити дослідження студентського фольклору як суб'єктно-образної системи, ствердити необхідність комплексного підходу до фольклорного тексту для виходу на подальші філологічні та міждисциплінарні його вивчення як сталого типу комунікації. Матеріали нашого дослідження можуть бути використані не лише для вивчення фольклору як творчості в літературознавчому аспекті, соціальної комунікації, а й для з'ясування корпусу моральних установок, способів поведінки студентів в контексті теорії субкультур, що допоможе на основі системи цінностей проаналізувати актуальну та спрогнозувати потенційну роль цієї субкультури в формуванні культурного простору нашої країни.

Список літератури:

1. Іванова Т. Г. “Халява, ловись!”. *Живая старина*. Москва, 2004. №3. С. 38–40.
2. Ковалюк Р. Т. Український студентський рух на західних землях ХІХ – ХХ ст. : монографія. Львів: Ін-т українознав. ім. І.Крип'якевича НАН України, 2001. 420 с.
3. Красиков М. М. Студенческая субкультура в зеркале эпитафики. *Народна культура українців: життєвий цикл людини. Історико-етнологічне*

дослідження: у 5 т. / за ред.: М. В. Гримич. Київ: Дуліби, 2010. Т. 2. С. 365–366.

4. Шумов К. Э. Студенческие традиции. *Современный городской фольклор* / редкол.: С. Ю. Неклюдов та ін. Москва: РДГУ, 2003. С. 165–179.

5. Щепанська Т. Б. Молодежные сообщества. *Современный городской фольклор* / редкол.: С. Ю. Неклюдов та ін. Москва: РДГУ, 2003. С. 34–85.

6. Лисюк Н. А. *Постфольклор в Україні*. Київ : Агентство «Україна», 2012. 347 С.

7. Райкова И. Н. Жанры студенческого фольклора в контексте традиционной культуры. *Восьмые международные Виноградовские чтения: Проблемы истории и теории литературы и фольклора*. Москва, 2004. С. 45–55.

8. Харчишин О. М. Український фольклор у сучасній студентській субкультурі : Жанрове окреслення. *Вісник Львів. ун-ту. Сер. філол.* Львів, 2010. Вип. 10. С. 86–93.

9. Матеріали онлайн-анкетування на основі питальника Д. Голубієвської, здійсненого студентами в межах навчальної фольклорної практики 2020 н. р. під керівництвом проф. Ярмоленко Н. М. в Черкаському національному університеті ім. Богдана Хмельницького.
URL: https://docs.google.com/forms/d/1Kd2k5GtSG-q9gRbGCeS7p4Hc5mchGIJ_YR_QJlupulfl/edit#responses (дата звернення 23.04.2021 р.)

10. Івановська О. П. Фольклор як суб'єктно-образна система. *Міфологія і фольклор*. 2009. № 1 (2). С. 17–21.

11. Ярмоленко Н. М. Бінарні опозиції в міфології та українському фольклорі. *Літературознавство. Фольклористика. Культурологія*. 2015. № 21-22. С. 365–376.

12. Мадлевская Е. Л. «Халява у каждого одна на всю жизнь». *Живая старина*. 1998. № 2. С. 33–34.

13. Запис Ветушки А. від Шаповал О. С., нар. 30.06.1995 р. в м. Черкаси, студентка ЧНУ ім. Хмельницького (квітень 2020 р.).

14. Запис Пивоварової А. від Горбань В. В., нар. 21.12.2002 р., студент ЧДБК (28.04.2020 р.).
15. Запис Пивоварової А. від Агавердієвої Т., нар. 03.09.2000 р. в с. Заліське, Тальнівський р-н Черкаської обл., студентка ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, ННІУФСК (28.04.2020 р.).
16. Запис Мазур А. від Ліла І. В., нар. 2002 р. в с. Руська Поляна, Черкаський р-н Черкаської обл., студентка Черкаського інституту банківської справи (квітень 2020 р.)
17. Запис Голубієвської Д. від Приходько Е., нар. 2002 р. в м. Кам'янка, Кам'янський р-н, Черкаської обл., студентка ННІ УФСК, ЧНУ ім. Богдана Хмельницького (27.04.2020 р.)
18. Запис Бородавки А. від Сімукова Є. І., нар. 2002 р. в смт. Олександрівка Кіровоградської обл., студент Чигиринського економіко-правового коледжу (квітень 2020 р.)
19. Запис Ветушки А. від Шаповал О. С., нар. 30.06.1995 р. в м. Черкаси, студентка ЧНУ ім. Хмельницького (квітень 2020 р.).
20. Запис Бородавки А. від Мазур А.Р., нар. 2002 р. в с. Руська Поляна, Черкаський район, Черкаська область, студентка ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, ННІ УФСК (квітень 2020 р.)
21. Запис Котун В. від Бардиш В.В., нар. 1999 р. в с. Чичиркозівка Звенигородського р-ну Черкаської обл., студент факультету міжнародних економічних відносин Українсько-Американського Університету «Конкордія» в м. Київ (квітень 2020 р.)
22. Запис Бородавки А. від Кімачук А. І., нар. 2002 р. в м. Вознесенську Миколаївської обл., студентка КНЕУ, спеціальність маркетинг (квітень 2020 р.)
23. Запис Пивоварової А. від Горбань В. В., нар. 21.12.2002 р., студент ЧДБК (28.04.2020 р.)

24. Запис Пивоварової А. від Коваленко А.В., нар. 12.04.2002 р. в с. Богодухівка Золотоніського р-ну Черкаської обл., студент ТЕВ EDUKAJA (Польща), спеціальність фізіотерапевт (квітень 2020 р.)
25. Запис Мазур А. від Члек Ю. Д., нар. 2002 р. в с. Руська Поляна Черкаського р-ну Черкаської обл., студентка Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, ННІ природничих наук (квітень 2020 р.)
26. Запис Шпаковської С. від Кравченко К. А., нар. 2000 р. в м. Чигирин Черкаської обл., випускниця Чигиринського економіко-правового коледжу (квітень 2020 р.)
27. Запис Пивоварової А. від Черкасова О. О., нар. 29.10.2001р. в с. Ярошівка Катеринопільського р-ну Черкаської обл., студент ЧНУ ім.Богдана Хмельницького, ННІЕП (28.04.2020р.)
28. Запис Мазур А. від Балачій Л.О., нар. 2002 р. в с. Руська Поляна Черкаського р-ну Черкаської обл., студентка Київського національного університету імені Тараса Шевченка, військова кафедра (квітень 2020 р.)
29. Запис Кейт А. від Дерев'янка В. А., нар. 05.07,2002 р. в м.Чигирин Черкаської обл., студентка спеціальності філологія (германські мови) Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького (квітень 2020 р.)